

Nediljko A. ANČIĆ

REAKCIJE NEKRŠĆANA NA DEKLARACIJU DOMINUS IESUS*

Sažetak

U pristupu zadanoj temi, koja se ne čini osobito atraktivnom, autor polazi od odjeka koje je Deklaracija Dominus Iesus izazvala u hrvatskoj crkveno-teološkoj javnosti. Potom nas upoznaje s reakcijama nekršćana na taj dokument Kongregacije za nauk vjere zaustavljajući se posebno na komentaru jednoga židovskog i jednog muslimanskog predstavnika. Pritom se pokazuje da teolozi drugih religijskih tradicija problematičnim doživljavaju ponajviše odsutnost konteksta u tekstu Deklaracije, nejasnoće u odnosu misijskog navještaja i medureligijskog dijaloga te nedostatak potrebne osjetljivosti na području odnosa prema drugim religijama. Među nekršćanima ovaj crkveni dokument ipak nije izazvao veću pozornost što je jednim dijelom razumljivo iz nakane i naravi same Deklaracije. Ona je namijenjena prije svega katoličkim vjernicima, izlažući im već poznat nauk vjere i upozoravajući ih na pogrešna i jednostrana teološka shvaćanja glede nekih pitanja odnosa prema drugim religijama. U kontekstu sveprisutnog religijskog pluralizma pojavljuju se sumnje u apsolutni značaj i spasenjsku univerzalnost Isusa Krista i njegove Crkve. Ta kriva shvaćanja i nesigurnosti ovaj dokument želi jasno otkloniti. Istodobno on ostaje otvoren za iskreni medureligijski dijalog koji smatra jedinim putem u traženju istine, posvješćivanju zajedničke odgovornosti i solidarnosti da se očuva i izgradi čovječanstvo kao ljudska obitelji u miru i pravdom.

Ključne riječi: medureligijski dijalog, univerzalnost Kristova spasenja, jedincatost Crkve, religijski pluralizam, pluralistička teologija, spasenjska sposobnost, posredovanje spasenja.

O odnosu nekršćana prema najnovijem dokumentu Kongregacije za nauk vjere¹ može se iz nekoliko razloga tek ponešto reći. Zato moje izla-

* Predavanje održano na kolokviju Deklaracija *Dominus Iesus* 23. studenoga 2002. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. - *Napomena urednika.*

¹ Za hrvatski prijevod vidi: KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, KS, Zagreb 2000.

ganje neće poput prethodnih referata obilovati navođenjem mnoštva različitih često ishitrenih reakcija jer su takve sa strane predstavnika drugih religija poprilično rijetke. Relativno slab odjek na Deklaraciju *Dominus Iesus* u drugim religijskim zajednicama može se objasniti jednim dijelom činjenicom da međureligijski dijalog ipak još uvijek zanima samo najuži krug stručnjaka. S druge strane, spomenuti katolički dokument namijenjen je ponajprije za unutarcrkvenu uporabu i izričito upućen katoličkim teolozima i vjernicima. Ipak i takav čiteljski tekst napisan za potrebe vlastite zajednice mora u vrijeme globalne umreženosti informacija računati na kakvu će recepciju naići kod drugih i ne može posve zanemariti osjetljive aspekte i probleme vezane uz dosadašnji tijek pozitivnog razvoj odnosa Crkve prema drugim religijama tim više što je u međuvremenu ne samo za Katoličku Crkvu međureligijski dijalog postao trajnom zadaćom i velikim teološkim izazovom. Unatoč očitom nelagodi, sumnjičenju i poteškoćama koje je Deklaracija trenutno izazvala među nekršćanskim religijskim zajednicama partnerima u dijalogu, iskreni i strpljivi dijalog među religijama danas ipak nema alternative i pokazuje se jednim sredstvom u traženju istine i preuzimanju zajedničke odgovornosti za sudbinu našega svijeta.

Odjeci Deklaracije

Nakon što je objavljen prije nešto više od dvije godine *Dominus Iesus* (DI) kao rijetko koji crkveni dokument u posljednje vrijeme izazvao je u javnosti golemo zanimanje i pobudio neobičnu pozornost čak i u svjetovnim medijima. Zato je bilo za očekivanje da će se i u teološkim i crkvenim krugovima voditi burne i dijelom emocionalne rasprave. Osobito su s protestantske strane dolazili pretežno kritički tonovi a dijelom i posve negativne reakcije. U međuvremenu su se emocije stišale pa se iz određenog vremenskog odmaka može lakše prijeći trijeznoj teološkoj prosudbi i razumijevanju nakane, sadržaja i stila dokumenta te progovoriti o njegovim pozitivnim učincima kao i mogućim jednostranostima.

Ozbiljni teološki osvrti ne dovode u pitanje opravdanu brigu kojom se kardinal Ratzinger kao pročelnik Zbora za nauk vjere vodio da ovim dokumentom zaštiti karšćansku poruku od razvodnjavanja i niveliranja. U brojnim osvrtima i stajalištima nema prigovora niti namjeri Deklaracije da naznači temeljne probleme u dijalogu s drugim religijama i opovrgne "određena pogrešna ili dvosmislena gledišta". Prigovori su međutim često upućeni na stil i način argumentiranja te na ton samoga teksta. Zbog toga, tvrdi Peter Hünermann, postoji bojazan "da s obzirom na dijalog religija

ovaj dokument kod drugih potiče fundamentalističko iščitavanje kršćanske vjere a u odnosu na ekumenu da 'stavlja sol na stare rane'.²

U teološkoj javnosti daleko najviše pozornosti i kritika privukao je najmanji dio teksta Deklaracije koji se tiče ekumenizma, točnije rečeno, odnosa Katoličke Crkve prema drugim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama. U njemu se nalazi znamenita formulacija "Crkvene zajednice koje nisu očuvale valjani episkopat te izvornu i cjelovitu bit euharistijskog otajstva nisu Crkve u pravom smislu" (DI, 17). To vrlo kratko IV. poglavlje posvećeno jedincatosti i jedinstvu Crkve, koje čini svega jedno od šest poglavlja i to samo dva (br. 16 i 17) od sveukupno 23 broja, izazvalo je daleko najveću pozornost i samih teologa. Međutim, glavna pozornost ove Izjave ipak je usmjerena na problematiku odnosa kršćanstva i Crkve prema nekršćanskim religijama i na pitanja vezana uz međureligijski dijalog. U svezi s tim dokument iznosi obvezujuće doktrinarnе sadržaje kršćanske vjere te odbacuje opasne tendencije i dvosmislena ili kriva gledišta. No, na taj daleko najveći dio dokumenta od kršćanskih teologa u Europi uglavnom nije bilo prigovora.³

U hrvatskim teološkim časopisima i crkvenim medijima može se naći podosta izvješća o reakcijama na DI. Informativna katolička agencija bilježi da je Zbor za nauk vjere objavio Deklaraciju *Dominus Iesus*.⁴ IKA je donijela i vijest da je izišao hrvatski prijevod dokumenta, a bilježi i nekoliko reakcija kardinala Ratzingera na prigovore i kritike koje su mu bile upućene.⁵ *Glas Koncila* pod naslovom "Upozorenje na opasno relativiziranje istine" donosi poduži članak s predstavljanja Dokumenta u Rimu.⁶ Ovaj list prenosi također Papino projašnjenje od 1. listopada na svečanosti proglašenja 23 blaženika u kojoj on ističe duboku vrijednost dokumenta Kongregacije. "Moja je nada da će ova Izjava, koja mi je toliko

² Usp. Peter HÜNERMANN, "Stellungnahme zur Erklärung der Glaubenskongregation Dominus Iesus", u: Peter NEUNER (Hrsg.), *Glaubenswissenschaft? Theologie im Spannungsfeld von Glaube, Rationalität und Öffentlichkeit*, QD, br. 195, Herder, Freiburg 2002., str. 167-172, ovdje 167.

³ Usp. Hans KESSLER, "Der universale Jesus Christus und die Religionen", u: *Theologische Quartalschrift* 181 (2001), str. 212-237, ovdje 212.

⁴ Isus Krist je jedini i sveopći spasitelj ljudi, u: IKA, br. 36, od 6. rujna 2000., str. 17. Na istome mjestu i vijest pod naslovom "Kritičke reakcije na vatikanski dokument 'Dominus Iesus'."

⁵ IKA, br. 46, 15. studenoga 2000., str. 4. Ova agencija bilježila je različite reakcije na vatikanski dokument, primjerice Dominus Iesus, katolički identitet i ekumenski dijalog, u: IKA, br. 37, od 13. rujna 2000., str. 16; Kardinal Ratzinger odgovara kritičarima, u: IKA, br. 42 od 18. listopada 2000., str. 26-27, no osvrtni na ekumensku problematiku Deklaracije za nas ovdje nisu relevantni pa ih ne spominjemo.

⁶ *Glas Koncila*, br. 38, 17 rujna 2000., str. 5.

na srcu, nakon toliko pogrešnih tumačenja moći konačno obaviti svoju ulogu projašnjavanja i istodobno otvaranja.”⁷

Teologija u Rijeci upriličila je 23. listopada 2000. tribinu pod nazivom “Ekumenizam i dijalog nakon dokumenta *Dominus Iesus*” na kojoj je nekoliko profesora predstavilo glavne teme najnovijeg dokumenta.⁸ Ivan Fuček interpretira dokument i njegove bitne naglaske u časopisu *Obnovljeni život* pod naslovom “Uz Deklaraciju *Dominus Iesus - Gospodin Isus*”.⁹ Fuček čak tvrdi, po mom mišljenju neuvjerljivo, da je ovaj dokument “možda najjači i najvažniji od svih dokumenata Svete Stolice ovoga stoljeća, dakako sadašnjega Pape i Kongregacije za vjeru pod vodstvom kardinala Josepha Ratzingera” (str. 514). *Vrhbosnensia* je donijela prikaz dokumenta od mons. Ratka Perića “*Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasotvornoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*”.¹⁰ Biskup Perić u uvodnom dijelu svojega komentara donosi neke reakcije iz hrvatskog tiska. Mons. Đuro Hranić u pet nastavaka pisao je u *Glasu Koncila* o smislu i sadržaju Deklaracije.¹¹ Napokon *Crkva u svijetu* objavila je predavanje bečkog kardinala Christopha Schönborna na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu pod naslovom “*Dominus Iesus i međureligijski dijalog*”.¹² Ima i još nekih usputnih spominjanja vatikanske Izjave koji za našu temu nisu toliko značajni.

Rakcije predstavnika nekršćanskih religija

U našim domaćim crkvenim i teološkim medijima jednostavno nisam naišao na osvrte predstavnika drugih religija. Pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji djeluje Vijeće za ekumenizam i dijalog a u Bosni i Hercegovini postoji Međureligijsko vijeće. Ova tijela organiziraju razgovore i molitvene susrete s predstavnicima različitih kod nas prisutnih religijskih tradicija. Nisu mi poznate nikakve reakcije nekršćanskih predstavnika u tim tijelima na Deklaraciju. Iz talijanskih novina *La stampa* prenešena je kratka kritička izjava predsjednika židovske općine u Italiji Amosa Luzzata. U toj reakciji Luzzato kaže da su stajališta Deklaracije neobjašnjiva nakon Papina posjeta Izraelu i geste na Zidu plača te nas-

⁷ Papa o izjavi *Dominus Iesus*, u: *Glas Koncila* br. 43, od 22. listopada 2000., str. 5.

⁸ Tako bilježi IKA, br. 44, od 31. listopada 2000., str. 22-23, pod naslovom: Riječki teolozi o dokumentu *Dominus Iesus*.

⁹ *Obnovljeni život*, 55 (2000), str. 513-531.

¹⁰ *Vrhbosnensia*, 4 (2000), str. 329-339.

¹¹ Vidi Đuro HRANIĆ, “Smisao i sadržaj izjave *Dominus Iesus*”, u: *Glas Koncila*, br. 32, od 12. kolovoza 2001. str. 10 i nastavci u sljedećim brojevima.

¹² *Crkva u svijetu*, 37 (2002), str. 119-130.

tavlja: "Izgleda tako kao da pojedini crkveni odjeli žele stvoriti takve uvjete da Židovi više ne mogu sudjelovati u dijalogu." Problem je prema Luzzattu u Isusovu božanstvu kao i izjava da je njegova povijesna osobnost odlučujuća za sve ljude.¹³

Početakom 2001. god. u Njemačkoj je izišla opsežna knjiga u kojoj su prikupljeni dokumenati, stajališta, komentari i reakcije na Deklaraciju tijekom nekoliko prvih mjeseci nakon njezina objavljivanja.¹⁴ To je najopširniji meni poznati takav zbornik s 35 priloga relevantnih dokumenata, izjava i komentara crkvenih institucija, renomiranih katoličkih, protestantskih i pravoslavnih teologa te nekih ekumenskih i crkvenih drugih uglavnom s njemačkog govornog područja. Na kraju knjige urednik je prikupio bibliografiju reakcija na DI objavljenih do kraja studenoga 2000. Izbrojio sam sveukupno 121 autora ili instituciju koja se očitovala o tom dokumentu Kongregacije, pojedine od njih i nekoliko puta. Među osvrtima tek nekolicina potječe od predstavnika drugih religija i odnosi se na pitanja međureligijskog dijaloga. U tom pogledu bogatiji je zbornik reakcija na DI i diskusija o toj vatikanskoj izjavi objavljen u Sjedinjenim Američkim Državama 2002. god.¹⁵ On sadrži 19 priloga publiciranih nakon određenog vremenskog odmaka pa je u pristupu Deklaraciji i obradi problematike sustavniji i na neki način reprezentativni. No, i ova knjiga donosi samo dvije reakcije nekršćanskih teologa, jednoga židovskoga i jednog muslimanskoga.¹⁶ Budući da su dakle reakcije nekršćanskih sugovornika vrlo rijetke, ovdje ću se najprije osvrnuti na dva takva odgovora iz Europe a potom razmotriti promišljanje vatikanskog dokumenta kako ga vidi jedan Židov i jedan musliman iz Sjedinjenih Američkih Država.

Njemačka katolička tiskovna agencija donijela je na nekoliko stranica razgovor s rabinom David Rosen pod naslovom "Der Dialog wird definitiv weitergehen. Rabbi Rosen zu den christlich-jüdischen Beziehungen".¹⁷ Rabin Rosen, poznati stručnjak za kršćansko-židovske odnose, u svojim prvim dojmovima kaže da dokument "izaziva nelagodu",

¹³ I dalje reakcije na *Dominus Iesus*, u: *IKA*, br. 37, od 13. rujna. 2000., str. 14. Isti broj *IKE* donosi još neke reakcije na str. 13-16.

¹⁴ Michael J. RAINER (ur.), "*Dominus Iesus*". *Anstößige Wahrheit oder anstößige Kirche? Dokumente, Hintergründe, Standpunkte und Folgerungen*, LIT Verlag Münster 22001., 347 stranica.

¹⁵ *Sic et non. Encountering Dominus Iesus*, Stephen J. POPE - Charles HEFLING (edit.), Orbis Books, Maryknoll, New York 2002. Zahvaljujem prof. Zovkiću koji mi je ukazao na ovo djelo i pripomogao u njegovoj nabavci.

¹⁶ Ruth LANGER, "A Jewish Response", u: *nav. dj.*, str. 124-133 i Qamar-ul HUDA, "Challenges to Muslim-Christian Relations", u: *nav. dj.*, str. 150-156.

¹⁷ *Katholische Nachrichtenagentur, Basisdienst*, od 2. listopada 2000.

ali on ipak neće usporiti ili omesti proces pomirenja i suradnje u židovsko-kršćanskom odnosu te zaključuje: "Dijalog će se definitivno nastaviti." Rabi Rosen pritom napominje da se velika većina Židova i Izraelaca u ta pitanja posebno ne razumiju niti su ona za njih od velike važnosti. Vatikanski dokument nije u izraelskim medijima naišao na jači odjek. Najveći broj Izraelaca o tome ništa nije čuo. Mnogi Židovi imaju svjesno ili nesvjesno predrasude prema kršćanskom svijetu. Kršćanstvo je za većinu Izraelaca irelevantno, jedna zapadna religija koja ima poseban odnos prema ovoj zemlji.

Vodeći stručnjak za dijalog Katoličke Crkve s muslimanima pater Hans Vöking, predavač na Papinskom institutu za arabistiku i proučavanje islama u Rimu (PISAI) komentirao je u razgovoru s KNA moguće posljedice DI na međureligijski dijalog.¹⁸ On izjavljuje da su mu poznate tek neke pretežno negativne reakcije na ovaj dokument. Islam naime kao i kršćanstvo polaže pravo na istinu i sebe vidi kao jedini pravi put spase-nja i kao posljednju objavljenu religiju koja sve druge na neki način doki-da. Vöking primjećuje da tekst DI nije pisan za muslimane nego zato da u samoj Crkvi razjasni odnos prema drugim religijama, osobito prema azijskima. Tako već dvadesetak godina postoje u kršćanskoj teologiji relativističke tendencije. Osim toga, budizam postaje sve privlačniji i kod kršćanskih vjernika na Zapadu prije svega zbog svojih značajki da je individualistički, otvoren i nedogmatski. Na pitanje kako će se Deklaracija odnositi na nastojanja Pape za boljim razumijevanjem među religijama, Vöking odgovara da je tekst dokumenta Kongregacije svakako zgusnuto sročeni i zvuči prilično radikalno te još ne znamo kako će ga primiti i vrednovati predstavnici drugih religija. S druge strane, Papa će nastojati okupljati predstavnike ostalih religija u duhu započetom 1986. god. u Asizu. Prema Vökingu DI označava kraj prijelaznog vremena nakon Koncila u kojemu je započeo dijalog, a potom se uvukla nesigurnost i nejasnoća glede crkvenog misijskog djelovanja među nekršćanima. U Njemačkoj se u svezi s tim ustalila uzrečica: Ne misionarimo nego dijalogiziramo. Ova Deklaracija je u tom pogledu stvorila jasnoću i istaknula da dijalog ne zamjenjuje misije nego ih prati i njihov je sastavni dio.¹⁹

Za razliku od dvaju spomenutih kratkih osvrti koji su nastali neposredno nakon objavljivanja vatikanskog dokumenta, reakcije nekršćana iz Amerike napisane su poslije u smirenijem tonu i znatno su opširnije. One ne skrivaju svoj kritički pristup Deklaraciji ali barem

¹⁸ *Katholische Nachrichtenagentur*, 6. listopada 2000.

¹⁹ To je već posve jasno istaknula enciklika *Redemptoris missio*, br. 55, (krat. RM).

jedna od njih nastoji dublje shvatiti širi kontekst katoličkog dokumenta a obje ukazuju na važna pitanja koja se sada postavljaju u međureligijskom dijalogu. Židovka Ruth Langer, profesorica na Židovskim studijima Colledgea u Bostonu i suradnica *Centra za kršćansko-židovsko razumijevanje*, sustavno se bavi proučavanjem odnosa između Židova i kršćana. Njezin komentar Deklaracije pod naslovom *Židovski odgovor* počinje detaljnim iznošenjem razloga židovske zbunjenosti i zabrinutosti ali istodobno pokušava razumjeti dokument iz tumačenja katoličkih sugovornika te pronaći odgovor na ključno pitanje, odnosi li se DI na Židove.²⁰ Langer na početku ističe da je Katolička Crkva posljednjih pola stoljeća postigla golemi napredak u izgradnji novih odnosa s drugim religijama posebno s Židovima. Taj ohrabrujući pomak u prevladavanju kako katoličkog antijudaizma tako i židovskog antikršćanstva te izgradnji pozitivnih odnosa započeo je Drugim vatikanskim saborom.²¹ No, otvoreni dijaloški proces nije lišen problema, on ima svoje faze napredovanja i zastoja, uspona i obeshrabrenja. Članovi židovske zajednice doživljavaju DI "vrhuncem krize" jer potkopava osnovne principe dijaloga s katolicima. Prvi razlog takve zbunjenosti i nelagode, kako Langer s pravom ističe, proizlazi odatle što dokument govori internim teološkim jezikom i katoličkim kategorijama koje su neupućenima iz drugih religijskih zajednica teško razumljive. Drugi razlog počiva na činjenici što dokument nigdje ne spominje Židove pa nije jasno, jesu li oni svrstani u nekršćanske religije ili ih se gleda kao religijsku zajednicu u posebnom odnosu prema kršćanstvu. Zato Langer, analizirajući mjesto u dokumentu koja se odnose na nekršćane, najprije želi iznijeti razloge žestokih židovskih reakcija i ljutnje, a zatim istražiti je li moguće otkloniti sumnje i nastaviti židovsko-katoličkog dijalog.²² Deklaracija svojim isticanjem potrebe obraćenja Kristu i pristupanja Crkvi krštenjem (DI, 22) zbunjuje i razljuje židovske partnere otvorene za dijalog, veli Langer. To ih podsjeća na bolnu prošlost nasilnog pokrštavanja i čini se da Katolička Crkva prekida proces dijaloga započet koncilskim dokumentom *Nostra aetate* te se vraća "forsi-

²⁰ Ruth LANGER, "A Jewish Response", u: *Sic et Non. Encountering Dominus Iesus* (bilj 15), str. 124-133.

²¹ Ovdje se mora spomenuti da je koncilski dokument *Nostra aetate* o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama nastao iz ideje da se ponajprije na nov način progovori o Židovima pa je taj dio i najopširniji. Usp. Johannes OESTERREICHER, "Erklärung über das Verhältnis der Kirche zu den nichtchristlichen Religionen. Kommentierende Einleitung", u: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil*, II., Herder, Freiburg 1967., str. 406-478.

²² R. LANGER, *nav. dj.*

ranom krštavanju".²³ Osjećaj zbuđenosti i nevjerice dodatno je pojačan kad je gotovo istovremeno s objavljivanjem Deklaracije Ivan Pavao II. proglasio blaženim papu Pija IX. koji je Židovima ostao u vrlo lošem sjećanju. Njemu se predbacuju netolerantne izjave o Židovima a osobito što je iz vjerskih razloga podržao uklanjanje iz obitelji dječaka židovskih roditelja Edgarda Mortara, tajno krštena od katoličke dadilje, a potom dječaka i posvojio. Takvi čini za Židove su neprihvatljivi, oni ih shvaćaju suprotnim prirodnom pravu i prisilno obraćenje na kršćanstvo doživljavaju dubokim nepoštivanjem judaizma kao jednakopravne religije.

U tom se kontekstu poljuljanog povjerenja tvrdnje DI koje govore o potrebi krštenja židovskoj zajednici doimlju kao pokušaj da se dijalog s drugim religijama vidi samo kao sredstvo navještaja evanđelja što je u židovskom svijetu pothranilo sumnju u katoličku iskenost, zaustavilo neke dijaloške aktivnosti i nametnulo potrebu preispitivanja stavova prema dijalogu s katolicima.²⁴ Premda je vatikanski dokument za židovsku zajednicu uznemirujući, zbog već postignutih značajnih koraka u dosadašnjim židovsko-kršćanskim odnosima nakon Koncila, Langer smatra da ne treba prekidati dijalog nego nastalu situaciju iskoristiti za bolje razumijevanje konteksta Deklaracije da bismo istražili predstavlja li ona zaista prepreke za daljni dijalog i komu je zapravo namijenjena. Ona to čini propitujući izjave vodećih katoličkih čelnika, američkih kardinala i biskupa koji odreda ističu pozitivnu vrijednost dijaloga i u tumačenju dokumenta svojim vjernicima podsjećaju da ga treba čitati u duhu koncilske *Nostra aetate* te izjava i akcija Ivana Pavla II.²⁵ Tu ćemo naći poduži citat kardinala Rogera M. Mahoneyja iz Los Angelesa koji podržava sva nastojanja oko dijaloga i nastavka zajedničkog stremljena istini. On pritom naglašava Papino duboko poštovanje prema nekršćanskim religijskim tradicijama i napominje da ni Deklaracija nigdje ne kritizira bilateralne dogovore i inicijative premda ona ne odražava u potpunosti dublje razumijevanje koje je postignuto tijekom

²³ *Nav. dj.*, str. 125. Ruth Langer u ovome članku dobro poznaje i spominje značajne koncilske i pokoncilske dokumente i mjesta u njima o odnosu Katoličke Crkve prema nekršćanima. No, iznenaduje da nigdje ne navodi važan dokument Povjerenstva Svete Stolice za odnose sa židovstvom koji tematizira ovu problematiku stradanja: "Sjećamo se. Razmišljanja o shoahu", vidi: IKA, od 19. 3. 1998., Prilog biltemu IKA-Vijesti, IV-V.

²⁴ R. LANGER, *nav. dj.*, str. 126: Autorica navodi odgodu jubilejskog dana židovsko-kršćanskog dijaloga, zatim dugo pripremanu izjavu skupine Židova u Baltimoru o kršćanima i kršćanstvu koja je pala je u sjenu DI i nije privukla željenu pozornost niti uspjela pokazati napredak u židovsko-kršćanskim odnosima, zatim neke pozive na prekid svakoga dijaloga s katolicima itd.

²⁵ *Isto*, str. 127.

ekumenskog i međureligijskog dijaloga posljednjih trideset godina. Drugi važan katolički sugovornik u tumačenju konteksta Deklaracije jest kardinal Bostona Bernard Law koji iznosi crkveno učenje da druge religijske tradicije traže Boga i da su ga našle premda ne poznaju Isus Krista. Međureligijski dijalog je, naglašava Law, dio misijskog života Crkve i izraz iskrene želje za razumijevanjem pripadnika drugih religija. Deklaracija ne znači katoličko slabljenje privrženosti dijalogu nego je iskaz istine kako bi se dijaloški proces mogao nastaviti na čvrstom temelju odbacujući nerazumijevanja i krive interpretacije. DI nije iskaz "neke ljudske superiornosti" u odnosu na druge osobe ili ustanove nego "reafirmacija onoga u što Crkva vjeruje".²⁶ U nastavku Langer navodi i riječi Ivana Pavla II. gdje Papa ponavlja misao iz *Nostra aetate* (br. 1) da Crkva "ima zadaću promicati jedinstvo i ljubav među ljudima a također među narodima, ona prije svega svraća svoju pozornost na ono što je ljudima zajedničko i što ih vodi do međusobnog zajedništva". To je obveza, nastavlja Papa, da se nastavi dijalog koji više nije samo nada nego je postala stvarnost i plod zajedničkog otvaranja što je temelj dubljeg razumijevanje između Katoličke Crkve i judaizma.

Spomenute izjave s katoličke strane židovskoj autorici ovdje služe da podsjeti svoju zajednicu na širi kontekst Deklaracije koji joj posve nedostaje a bez njega je nekatolici ne mogu pravo razumjeti. Ako zaboravimo naime da DI treba čitati u svjetlu dosadašnjega međureligijskog dijaloškog procesa, ostaju sumnje da ovaj dokument međureligijski dijalog shvaća samo kao sredstvo navještaja i u konačnici smjera pokršćavanja nekatolika. Primjer takvog nekonzistentnog stava prema međureligijskom dijalogu Langer vidi uspoređujući dva mjesta u Deklaraciji.²⁷

Na početku dokumenta u br. 2 ističu se pretpostavke i ozračje istinskog dijaloga da "dijalog pripada evangelizacijskoj misiji Crkve, traži stav razumijevanja i odnos uzajamnog upoznavanja i međusobnog obogaćivanja, i to u poslušnosti istini i u poštivanju slobode". Međutim, na kraju istog dokumenta u br. 22 te se pretpostavke obesnažuju tvrdnjom: "Jednakost, kao pretpostavka za dijalog odnosi se na jednako osobno dostojanstvo strana u dijalogu, a ne na doktrinarni sadržaj." Time se jasno daje do znanja, veli Langer, da je dijalog samo uvod u prihvaćanje kršćanstva, što nekršćani ne mogu prihvatiti.²⁸ Ovakav je zaključak svakako pretjeran. No

²⁶ Isto, str. 127.

²⁷ Isto, str. 128. Langer ispravno zapaža ovu napetost i nesklad između *Nostra aetate* i *Dominus Iesus* glede shvaćanja dijaloga. *Nostra aetate* zaista međureligijski dijalog više shvaća kao način upoznavanja drugih religija i promicanja zajedničkih religijskih vrijednosti.

²⁸ Isto.

zacijelo je istina da DI po svojoj nakani, naslovniciima kojima je upravljeno i stilu u kojemu je napisan ne daje poticaje za daljnu suradnju i razumijevanje među religijskim tradicijama. Takvu ocjenu spominje i Langer navodeći izjavu nadbiskupa Seattlea Alexandra J. Brunetta, savjetnika u Vijeću Američke biskupske konferencije za ekumenizam i međureligijski dijalog, da "deklaracija ne pridonosi dijaloškom procesu" niti odražava ekumensku osjetljivost postignutu posljednjih desetljeća suradnje.

Drugo je važno pitanje na koje Langer u svojem članku nastoji odgovoriti, da li se Deklaracija odnosi na Židove i može li se primijeniti na židovsko-katolički dijalog.²⁹ Langer primjećuje da je sam dokument u svezi s tim dvosmislen jer izričito spominje samo dvije vrste partnera u dijalogu nekršćane i kršćane nekatolike. Iz izjava nekih američkih biskupa, već spomenutog kardinala Lawa, biskupa Roberta Syncha i nekih drugih dade se naslutiti da oni judaizam ubrajaju među ekumenske kategorije kojima se DI obraća a ne među nekršćanske religije. Međutim, dokumenti Drugoga vatikanskog sabora kad govore i nekršćanskim religijama (ponajprije *Nostra aetate* te *Lumen Gentium*, 16) Židove dosljedno svrstavaju među nekršćane. S druge strane, u suvremenoj katoličkoj teologiji ima shvaćanja koji judaizam ne ubrajaju ni u rubriku kršćani ni nekršćani nego ga svrstavaju u kategoriju *sui generis*. U prilog tome govori činjenica da Povjerenstvo za religijske odnose sa Židovima djeluje u sklopu Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana, zatim da je samo kršćanstvo nastalo unutar judaizma, nadalje Bog koji je s izraelskim narodom sklopio savez i dao mu neopoziva obećanja "ne kaje se za svoje darove i poziv", konačno ni enciklika *Redemptoris missio* (1990.) ne spominje Židove. Na tragu ovih zapažanja može se tumačiti i Papina izjava o posebnom statusu judaizma unutar Crkve kao "starijeg brata". Ako Katolička Crkva judaizam ubraja u kategoriju *sui generis*, onda se govor o spasenju i evangelizaciji u DI ne bi odnosio na Židove. No, takvu tvrdnju s mjerodavne katoličke strane nitko nije javno izrekao, dok sam DI u tom pogledu ostaje nejasan.³⁰ Židovi pak sebe vide izvan kršćanskog svijeta premda priznaju da imaju bliske veze s kršćanstvom zbog zajedničke duhovne baštine a s islamom zbog njegova naglašena monoteizma.

Nakon što je razmotrila pitanja konteksta Deklaracije i teološkog statusa judaizma u njoj, Langer na kraju izdvaja nekoliko tema koje zaslužuju daljnu obradu i mogle bi biti plodne u katoličko-židovskom dijalogu. To je ponajprije vrednovanje svetih knjiga drugih religija (DI,

²⁹ Isto, str. 129.

³⁰ Isto, str. 131.

18), zatim pitanje spasenjske sposobnosti u kršćanstvu i židovstvu te napokon židovsko vrednovanje kršćanske evangelizacije gdje se ona ne ostvaruje kao prijetnja židovskom identitetu nego kao zauzimanje za pravdu i mir u društvu prepoznajući u tom nastojanju volju Božju. Svoj židovski odgovor naša autorica završava mišlju kardinala Francisa Arinzea, predsjednika vatikanskog Tajništva za međureligijski dijalog, koji naglašava da dijalog ne može postojati ako katolici uđu u nj s ciljem pokreštavanja svojih sugovornika. Langer rezimirajući zaključuje: "Ako je bit Deklaracije, kako kažu katolički lideri, reafirmacija uspostavljenog katoličkog učenja, onda ta bit (...) treba biti preuređena s krajnom osjetljivošću na način na koji će taj glas čuti nekatolici."³¹ Valja na kraju reći da je Ruth Langer respektabilan židovski glas koji se unatoč iskrslim poteškoćama zauzima za nastavak židovsko-katoličkog razumijevanja. Ona se u svome osvrtu na DI vodi temeljnim načelom dijaloga kad nastoji razjasniti nastale sumnje svoje zajednice i razumjeti Deklaraciju u kontekstu i duhu kako ju tumače sami katolički predstavnici.

Islamski teolog Qamar-ul Huda, profesor na Islamskim studijima Collegea u Bostonu, svomu komentaru Deklaracije *Dominus Iesus* dao je naslov "Izazovi muslimansko-kršćanskim odnosima". Prema ovom autoru najnoviji katolički dokument zahtijeva od nekatolika da preispitaju svoje shvaćanje Crkve i kršćanske vjere. Deklaracija je prema njegovu sudu vrlo važna za daljnji odnos katolika prema drugim vjerskim tradicijama jer joj je prvotna svrha da razjasni određene vjerske istine. Istodobno Q. Huda predbacuje vatikanskom dokumentu selektivnost u predstavljanju nauka vjere a stalno pozivanje na misijsku djelatnost i evangelizaciju smatra obeshrabrujućim za muslimane jer svi oblici razumijevanja i poznavanja "drugih" o kojima se ovdje govori zasnovani su na "namjeri da se oni obrate Crkvi".³² Islamski se teolog u svojem komentaru zaustavlja na VI. poglavlju DI i želi odgovoriti na četiri problema koja se posatvljaju pred muslimansko-kršćanski dijalog.

Prva se skupina problema odnosi na posredovanje spasenja u kršćanstvu i drugim religijama. DI ističe da je za spasenje potrebno vjerom i krštenjem pridružiti se Crkvi koja posreduje Kristovo spasenje. Ova kršćanska tvrdnja o posredovanju spasenja preko jedne institucije u suprotnosti je s muslimanskim shvaćanjem Boga jedinoga i s potrebom vjere i natojanja oko potpunog predanja Božjoj vrhovnoj vlasti. Islam ne

³¹ Isto, str. 133.

³² Qamar-ul HUDA, "Challenges to Muslim-Christian Relations", u: *Sic et Non. Encountering Dominus Iesus* (vidi bilj. 15), str. 150-156.

poznaje takovg autoritativnog tijela u religijskim pitanjima niti takvog posrednika.³³ Drugi problem je vezan uz kršćanski govor o trojstvenom Bogu. Kršćansko shvaćanje uloge Duha Svetoga i govor o Duhu također je za muslimane stran, jer oni ne poznaju božansku instancu poput Duha Svetoga nego samo Boga jedinoga. U svezi s tim DI govori o molitvama i obredima drugih religija (21) koji sadrže elemente religioznosti ali nemaju božansko podrijetlo i spasenjsku djelotvornost poput kršćanskih sakramenata, jer sadrže i zablude pa su utoliko prepreke za spasenje, te ih dokument vidi tek u ulozi pripreme za evanđelje. Islamski autor drži da Deklaracija može tako govoriti kad želi svojim vjernicima mjerodavno iznositi katolički nauk. No, takav je govor problematičan u međureligijskom dijalogu kad sebi prisvaja isključivo pravo na spasenje i na posredovanje isitne a druge religije podcjenjuje i tvrdi da su im svojstvene prepreke na putu spasenja.³⁴ Treći aspekt odnosi se na način kako Deklaracija učvršćujući vjeru svojih vjernika izriče svoju nadmoć nad drugim religijskim tradicijama i dovodi u pitanje njihovu legitimnost. Razumljivo je katoličko suprotstavljanje religijskom relativizmu i sekularizaciji. No, DI pritom druge religijske tradicije opisuje kao "objektivno govoreći u stanju teške manjkavosti" u usporedbi s onima u Crkvi (DI 22). Islamski teolog drži da katolički dokument time ne poštuje druge vjere: "Ipak nije teološki dosljedno da Crkva učvršćujući istine svoje vlastite tradicije umanjuje vrijednost drugih vjerskih tradicija."³⁵ Nasuprot tome on želi pokazati da je u pogledu religijskog pluralizma Kuran otvoreniji i tolerantniji, ne tolerira samo postojanje drugih vjerskih tradicija koji vjeruju u jednoga Boga, nego prihvaća da su te religije "cjelovito povezane s božanskom porukom". Ova autorova tvrdnja može se doduše pozivati na neka teološka uporišta u islamu ali je posve razvidno da ona u dosadašnjoj religijskoj praksi suživota muslimana s pripadnicima drugih religija, osobito gdje je islam većinska religija, nije potvrđena. U posljednjoj četvrtoj točki Q. Huda tvrdi da je najštetnije u Deklaraciji što se ona u istoj rečenici (DI, 22) poziva na međureligijski dijalog i na misije, tj. na obraćanje nevjernika, dakle i muslimana koji se prema Deklaraciji nalaze u defektnoj situaciji. Ako Deklaracija ostaje pri naglašavanju obveze misijskog poslanja, onda su mali izgledi za katoličko muslimanski dijalog. Zapravo DI je za muslimane alermantan znak i potkopava dijalog ako ga smatra načinom da se druge obraća na kršćanstvo. Tvrdnja o jednakom dostojanstvu osoba ali nejednakoj vrijednosti doktrinarnih sadržaja za islamskog teologa je

³³ *Isto*, str. 151.

³⁴ *Isto*, str. 152.

³⁵ *Isto*, str. 154.

neprihvatljiv iskaz superiornosti katoličke vjere koja za sebe zahtijeva ekskluzivno pravo na istinu i u biti odražava predmoderni stav u pitanjima međureligijskog dijaloga. Autor zaključuje: "Ovakav način mišljenja predstavlja korak natrag u muslimansko-kršćanskim odnosima i stvorit će na žalost prepreke između dviju zajednica."³⁶

Pretežno negativan stav islamskog teologa glede DI ne mijenja bitno ni priznanje katoličkom nastojanju da predano nastoji oko misija u uvjetima sve jače vjerske ravnodušnosti i sekularizacije. Na temelju iznesenog islamski sugovornik nakon Deklaracije zacijelo ne vidi mogućnost nastavka dijaloga s Katoličkom Crkvom. Sam autor ne spominje (ili ne poznaje) koncilske i pokoncilske dokumente o dijalogu te dosadašnji pozitivni razvoj odnosa s drugim religijama. Za razliku od spomenute reakcije židovske teologinje ovaj muslimanski odgovor shvaća i iščitava DI bez njegova šireg konteksta u kojemu se jedino može pravo shvatiti.

Poznate su i neke reakcije katoličkih teologa i biskupa iz azijskih zemalja u kojima žive kršćani kao manjina među starim azijskim religijama i već duže vremena imaju iskustva s drugim religijama. Oni primjerice zamjeraju da Deklaracija, premda ima opravdane nakane, ne pokazuje više osjetljivosti za težak položaj Crkve u tim zemljama koji je u Indiji sada još i pogoršan.³⁷ Teroristički napad 11. rujna 2001. na Svjetski trgovinski centar u New Yorku s dosad nevidenom razornom silom požurio je više nego sama Deklaracija nastojanja osobito oko kršćansko-islamskog dijaloga.³⁸

Kome je Deklaracija upućena

Da bismo pravo shvatili spomenute odjeke ovoga učiteljskog dokumenta Katoličke crkve među čelnicima nekršćanskih religija, moramo razjasniti kome je zapravo upućena Deklaracija i koja joj je prava nakana. Podsjetimo se nakratko što dokument o tome govori na samom početku u svom uvodnom dijelu (br. 1-4). Gospodin Isus je svojoj Crkvi dao sveopće i trajno poslanje da neprekidno naviješta evanđelje. Ta zadaća danas još ni izdaleka nije završena (br. 2). U evangelizacijsku misiju Crkve spada i dijalog s nekršćanskim religijama čemu Crkva posebnu pozornost posvećuje nakon Drugog vatikanskog sabora i njegova dokumenta *Nostra*

³⁶ *Isto*, str. 156.

³⁷ Usp. Geörg EVERS, "'Dominus Iesus' und die Theologie in Asien", u: *Herder Korrespondenz* 54 (2000), str. 618-624.

³⁸ Martha ZECHMEISTER, "Dialog zwischen Christen und Muslimen", u: *Orientierung*, br. 6, 31. ožujka, 2003., str. 70-72.

aetate. Nastavljajući na ovdje sadržana načela u pokoncilskom vremenu je u više navrata naglašeno da dijalog "traži stav razumijevanja i odnos uzajamnoga upoznavanja i međusognog obogaćivanja, i to u poslušnosti istini i u poštivanju slobode" (br. 2). Dokument želi na tragu koncilске deklaracije *Nostra aetate*, Papine enciklike *Redemptoris missio* (O trajnoj vrijednosti misijske naredbe, 1991.) i drugih pokoncilskih izjava otvoreno i pozitivno pristupiti nekršćanskim religijama (br. 2) i njegovati s njima dijalog kao dio svojega navještaja evanđelja. Taj dijalog polazi od stava uzajamnog razumijevanja, boljeg upoznavanja i obogaćivanja (*isto*). Temeljna je dakle nakana ove deklaracije da ostvaruje i produbljuje dijalog kršćanske vjere s ostalim religijama (br. 3). U tom nastojanju oko međureligijskog dijaloga postavljaju se danas nova pitanja koja treba teološki istražiti, zauzeti stavove i brižno razlikovati. Zato se dokument obraća biskupima, teolozima i svim vjernicima da im prizove u sjećanje "neke nezaobilazne doktrinarnе sadržaje koji trebaju pomoći teološkom razmišljanju da pronade rješenja koja će biti u skaldu s istinama vjere i odgovarati suvremenim kulturnim potrebama" (*isto*). Dakle adresat kome je DI upućen zacijelo nisu inovjernici ili netko ad extra crkvene zajednice nego sve skupine vjernika unutar Crkve: pastiri, teolozi i svi kršćanski vjernici.

U nastavku se s nekoliko značajki karakterizira narav samog dokumenta (br. 3). Njegova nakana nije da "sustavno obrađuje problematiku jedincatosti i spasenjske univerzalnosti otajstva Isusa Krista i Crkve". Isto tako on ne nudi rješenja za teološka pitanja koja su otvorena za raspravu nego iznosi "nauk Katoličke Crkve u svezi s tom problematikom", ističući neke temeljne probleme koji su otvoreni za daljna teološka produbljivanja. Opovrgava određena pogrešna ili dvosmislena teološka gledišta, izlažući samo nauk koji je već sadržan u prethodnim dokumentima učiteljstva. Na kraju DI naglašava da se spasenje postiže po spoznanju istine spasenja koja je povjerena Crkvi. Zato je dijalog dio njezina poslanja *ad gentes* (DI, 22). Treba ga voditi u ljubavi i poštivanju slobode. Deklaracija nedvosmisleno ističe da se ne smije brkati ljudsko dostojanstvo sugovornika i sadržaj same vjere. "Jednakost, kao pretpostavka za dijalog, odnosi se na jednako osobno dostojanstvo strana u dijalogu, a ne na doktrinarni sadržaj niti još manje na Isusa - koji je sam Bog postao čovjekom - u usporedbi sa osnivačima ostalih religija" (DI, 22).

Nadalje, Deklaracija ustvrđuje da je misijski navještaj danas ugrožen relativističkim teorijama koje opravdavaju ili zagovaraju religijski pluralizam. Posljedica njegova djelovanja jesu teološki stavovi koji dovode u sumnju apsolutni značaj i spasenjsku univerzalnost Isusa Krista i njegove Crkve u njihovim različitim dimenzijama (DI, 4). Korijeni tih problema dolaze iz

filozofskih i teoloških pretpostavki. Dokument nabraja osam takvih pretpostavki: nemogućnost shvaćanja i izražavanja božanske isitne, relativistički stav u odnosu na istinu, subjektivizam, nekritičko prihvaćanje nekih ideja itd. Nakon toga se u tekstu od šest poglavlja ukazuje na šest jednostranih, nejasnih ili krivih shvaćanja koja su u suprotnosti s vjerom Crkve i pozivaju se vjernici da čvrsto prionu uz istine vjere. Sve u svemu ovdje nabrojanim načelima s kršćanskog stajališta nema ozbiljnijeg prigovora.

Ključna teološka pitanja u međureligijskom dijalogu

a) Stoljećima je zapadno kršćanstvo smatralo da će cijeli svijet jednom postati kršćanski. Druge religije nije se teološki problematiziralo nego su bile predmet misija. To se stanje u međuvremenu promijenilo. Danas kršćani moraju prihvatiti činjenicu da, barem u dogledno vrijeme, ostaje trajna raznolikost religija te da i druge religije sebe smatraju univerzalnim i apsolutnim posrednicima spasenja.³⁹ Zato se postavlja pitanje kako živjeti i svjedočiti kršćansku vjeru u tom kontekstu religijskog pluralizma, kako se odnositi prema drugim religijama i kako teološki tumačiti činjenicu njihova postojanja. Je li pluralnost religija samo jedan teret ili zlo koje treba prevladati ili one možda ipak imaju neko mjesto i ulogu u Božjem spasenjskom planu? Što to onda znači za shvaćanje spasenjske jedincatosti Krista, Crkve i njezina misijskog naloga?

S tim pitanjima teologija se počela intenzivnije baviti osobito posljednjih desetak godina. Međunarodno teološko povjerenstvo u Rimu izdalo je o toj problematici dokument pod naslovom *Kršćanstvo i religije*.⁴⁰ Kanadski teolog isusovac Jacques Dupuis napisao je opsežnu knjigu o odnosu kršćanske teologije i religijskog pluralizma koja je prevedena na nekoliko jezika.⁴¹ U tom djelu kritički raspravlja s pluralističkom teologijom religije i njezinim najpoznatijim predstavnicima (John Hick, Paul Knitter i Raimond Panikkar). Premda ne prihvaća njihove stavove, on im se u nekim shvaćanjima približava pa je se Zbor za nauk vjere osjetio ponukanim prosuditi taj spis. U njemu je našao "teške i opasne dvosmislenosti" i objavio ih sa svojim komentarima (ispravkama) u tzv. *Notifikaciji*.⁴² Dupuis je prihvatio sve prigovore i zahtjeve za pojašnje-

³⁹ Više o ovoj problematici usp. Hans KESSLER, *nav. dj.*, str. 213 i sl. (vidi bilj. 3).

⁴⁰ Hrvatski prijevod, KS, Zagreb 1999.

⁴¹ *Toward a Christian Theology of Religious Pluralism* (1997).

⁴² Vidi objavljeni tekst na vatikanskoj web-stranici: KONGREGATION FÜR DIE GALUBENSLEHRE, Notifikation bezüglich des Buches von Jacques Dupuis, "Verso una teologia cristiana del pluralismo religioso".

njem Rimske kongregacije. On se također obvezao u svojim budućim djelima i publikacijama držati se učiteljskih točaka navedenih u *Notifikaciji*.⁴³ Dobar dio tih prigovora i ispravki nalazimo ugrađene u Deklaraciju *Dominus Iesus* pa taj slučaj zacijelo nije bio samo puki povod za objavljivanje ove učiteljske izjave nego on jasno otkriva glavnu nakanu i ukazuje na temeljni smjer ovoga dokumenta.⁴⁴

b) Glede medureligijskog dijaloga kršćanska se teologija danas nalazi u procjepu. Pred njom stoji teško pitanje: Kako se otvoriti drugim religijama i pozitivno ih vrednovati a ne depotencirati i deapsolutizirati značaj Isusa Krista i njegove Crkve, ostati vjeran bitnim kršćanskim sadržajima vjere a dijalogizirati s inovjercima. U odnosu kršćanstva prema drugim religijama postoje zapravo tri mogućnosti: teološki ekskluzivizam (Krist jedini put spasenja, Crkva jedina posrednica, druge religije ne posreduju spasenje); inkluzivizam (Isus Krist je spasitelj i nenadmašivi objavitelj Boga, put i mjerilo svih religija; druge religije mogu u određenim slučajevima posredovati objavu i spasenje) i teološki pluralizam koji zastupa mišljenje da su sve religije ili barem neke jednakovrijedni putovi spasenja. DI s pravom odbacuje teološki pluralizam i slijedi pretežno liniju ekkluzivizma, učeći da je Isus Krist jedini apsolutni spasitelj i da je spasenje povezano s pripadnošću Crkvi. Sljedbenici drugih religija također se mogu spasiti, Bog im pruža svoju milost "putovima koje on zna" (*Ad gentes*, 7). No, oni su "objektivno govoreći u stanju teške manjkavosti u usporedbi s onima koji, u Crkvi, imaju puninu sredstava spasenja" (DI, 22). *Dominus Iesus* zastupa i određeni inkluzivizam, osobito kad slijedi koncilsku deklaraciju o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama *Nostra aetate*, br. 2: "Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta", one "nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude". Slične se formulacije poslije javljaju i u drugim dokumentima: "Neke molitve i neki obredi ostalih religija mogu preuzeti ulogu pripreme za evanđelje" jer potiču čovjekovo srce da se otvori Božjem djelovanju.⁴⁵ Gdje se pak govori o jedincatom Kristovu posredništvu koje ne isključuje druga posredništva, jasno se kaže da "sva ona ipak dobivaju smisao i vrijednost jedino iz Kristova posredništva, i ne mogu se shvatiti kao istovrsna i dopunjujuća" (RM, 5; DI, 14). Ipak između pojedinih izričaja ove Deklaracije ponekad ostaje nejasnoća, prim-

⁴³ Vidi uvodni dio *Notifikacije*.

⁴⁴ Tako konstatira dobar poznavatelj problematike medureligijskog dijaloga Hans WALDENFELS, *Christus und die Religionen*, Topos, Pustet, Regensburg 2002., str. 11.

⁴⁵ Usp. primjerice *Redemptoris missio*, br. 87; *Dominus Iesus*, br. 21.

jerice kad DI u br. 7 čvrsto i bitno razlikuje između teologalne vjere, tj. vjere u kršćanstvu kao osobnog prijanjanja uz Boga i milosnog prihvaćanja objavljene istine koje je omogućeno poticajem Duha te vjerovanja u ostalim religijama. To vjerovanje u drugim religijama vrednuje se kao "sveukupnost iskustva i shvaćanja, koja čine ljudsku riznicu mudrosti i religijskog nadahnuća, koje je čovjek u svome traženju istine smislio i ostvario u odnosu prema Bogu i apsolutnom".

c) Ova vrsta učiteljskog dokumenta nema nakanu sadržaje vjere pobliže izlagati i objašnjavati nego ponajprije opominje i daje vjernicima jasnu orijentaciju kada nedvosmisleno kaže što treba čvrsto vjerovati. Svrha mu je da odbaci zablude i upozori na dvosmislena, nejasna i opasna gledišta koja proturječe bitnim istinama kršćanske vjere. Takav jasan crkveni govor u ovo doba gotovo sveprisutnog religijskog pluralizma zacijelo je potreban i dobrodošao. No, on se u Deklaraciji ipak doimlje odveć sažetim i krutim. Devet puta se naime ponavlja formulacija: "Mora se čvrsto vjerovati..." Čini mi se da bi danas učiteljstvo u obraćanju vjernicima trebalo imati više sluha i osjetljivosti za poteškoće mnogih katolika s vjerom te pomnije objašnjavati Kristovu jedincatost i univerzalnost kršćanskog spasenja. Dokument o Isusu Kristu kao glavnom razlogu i temelju naše vjere ne govori biblijskim jezikom nego uglavnom suhoparnim dogmatskim formulacijama što se također za uho modernoga čovjeka dimlje pomalo odbojnim. Nigdje se ne spominje da je izraelski narod "korijen" Crkve i da je ona prema njemu u posebnom i drukčijem odnosu nego prema drugim religijama. To dokumentu zamjeraju i židovski predstavnici.⁴⁶

d) Na kraju čini mi se prihvatljivim i razložnim zaključak kardinala Schönborna da DI, unatoč nekim svojim nedostacima, neće biti zapreka dijalogu nego će iz nekoliko razloga poticati na pravi dijalog s religijama i voditi zajedničkom traženju istine.⁴⁷ Prvo, temelj dijaloga jest vjera u jednoga Boga, Stvoritelja koji je zajedničko porijeklo i posljednji zajednički cilj čovječanstva kao jedne ljudske obitelji. Božji se naum spasenja odnosi na sve ljude. Zraka njegove istine odražava se i u naukama i zapovijedima drugih religija. Drugo, univerzalno poslanje da posreduje blago božanske istine koje je Krist povjerio Crkvi ne smije voditi oholosti i umišljenosti nego poniznosti i skromnosti sukladno riječi apostola Pavla "To blago imamo u glinenim posudama" (2 Kor 4,7). Susret s pravom reli-

⁴⁶ Vidi Ruth LANGER, "A Jewish response", str. 130 (bilj. 15).

⁴⁷ Christopf kard. SCHÖNBORN, "'Dominus Iesus' i medureligijski dijalog", u: *Crkva u svijetu* 37 (2002), str. 119-130, ovdje 128-130. Na istome je tragu i izjava Missionswissenschaftliches Institut Missio (Aachen), "'Dominus Iesus' und die Religionen", u: *Orientierung* 64 (2000), str. 213-215.

giznošću u drugim religijama može biti veliko obogaćenje iz kojega ćemo učiti bolje spoznati put svoje vjere. Dijalog može pridonijeti produbljenu spoznaju objavljene istine. Treće, pred Bogom smo svi odgovorni jedni za druge. Svim je ljudima zajedno povjerena odgovornost i skrb za ovaj svijet i za cijelu ljudsku obitelj. Dijalog religija znači tražiti putove za prihvaćanje te odgovornosti i izgrađivanje svijesti o njoj polazeći od središta kršćanske vjere: "Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga Sina Jedinorođenca" (Iv 3,16). Upravo papa Ivan Pavao II. prednjači u zalaganju za mir, pravdu, zaštitu ljudskih prava i trajni napor da se za tu zadaću pridobiju svi ljudi dobre volje. Papa se kod svojih pastoralnih pohoda redovito susreće i s predstavnicima drugih religija. S međureligijskog skupa u Asizu 24. siječnja 2002. na poticaj Pape predstavnici kršćanskih Crkava i svjetskih religija izdali su zajedničku izjavu u kojoj se obvezuju na mir. "Nikad više nasilja! Nikad više rata! Nikad više terorizma! Neka svaka religija u ime Božje na zemlju donese pravdu i mir, oprostjenje i život, ljubav!"⁴⁸ Četrto, mi ispovijedamo vjeru u Isusa, Sina Božjega, nadu svijeta. On je jamac da će uspjeti Božji projekt novog stvorenja. Crkva je pak klica i početak toga novog stvorenja. Ovu nadu ne možemo zadržati samo za sebe već nas tjera na svjedočenje, traži tragove i znakove u drugim religijama te stoga traži dijalog s njima.

REACTIONS OF NON-CHRISTIANS TO THE DECLARATION *DOMINUS IESUS*

Summary

In approaching his topic, which he does not consider very attractive, the author starts from the echo provoked by the Declaration *Dominus Iesus* in ecclesiastical and theological environment of Croatia. Then he depicts some reactions of non-Christians to this document of the Congregation for the Doctrine of the Faith, bringing out especially the comments of a representative of Judaism and of Islam respectively. Theologians of other religious traditions find problematic absence of context in the Declaration, its vagueness in regard to mission activity and inter-religious dialogue as well as its insensitivity to the phenomenon of other religions. But in general, this document did not draw large attention of non-Christians which is understandable because it was primarily destined to Catholic

⁴⁸ Zajednička zaključna izjava s međureligijskog mirovnog skupa u Asizu 24. siječnja 2002. "Obvezujemo se na mir", u: IKA, 30. siječnja 2002., str. 28.

believers, reminding them of already proclaimed doctrine of the faith and drawing their attention to some erroneous and one-sided theological views concerning some aspects of relationship with other religions. In front of universally present religious pluralism arise some doubts about absolute character and saving universality of Christ and his Church. This document would like to reject such erroneous views and uncertainties. At the same time, it remains open for an honest inter-religious dialogue which is being considered as unique way in a search for truth, raising common awareness and solidarity in preserving and building up the mankind as one human family in peace and justice.

Key-words: inter-religious dialogue, universality of Christ's salvation, uniqueness of the Church, religious pluralism, pluralistic theology, saving sufficiency, mediation of salvation.

(Translated by Mato Zovkić)